Kázeňská opatření v praxi na 2. stupni základní školy

The corrective measures in practice on the second level of elementary school

Josef HANÁK, Kateřina UHLÍKOVÁ

Abstrakt: Příspěvek prezentuje výsledky pilotážního výzkumu, který byl realizován na 2. stupni základní školy. Cílem dotazníkového šetření (akčního výzkumu) bylo zjistit, jak sami žáci vidí problematiku opakovaného nevhodného chování spolužáků ve škole v konfrontaci s názory jejich učitelů a v návaznosti na rezistenci vůči kázeňským opatřením. Ze zjištěných výsledků byly následně vyvozeny návrhy opatření a možnosti účinné intervence pro pedagogickou praxi na konkrétní základní škole. Výsledky dotazníkového šetření a konfrontace odpovědí dvojice respondentů „učitel – žák“ prokázaly soulad i nesoulad v názorech na problémové chování žáků ZŠ a účinnost kázeňských opatření vůči těmto žákům. Rovněž potvrdily zkušenosti, obavy i neshody v pohledu na pedagogickou realitu v oblasti problémového chování žáků, vedoucí formou pedagogického kolokvia k návrhům opatření a doporučení pro další pedagogickou praxi na konkrétní ZŠ.

Klíčová slova: žák, chování, hodnocení chování, kázeň, kázeňské opatření, dotazník.

Abstract: The article presents the results of the pilot research, which was realized in the second level of elementary school and whose aim was to find, how pupils perceive the problem of unsuitable behaviour of classmates. The questionnaire results were confronted with teacher’s opinions. From observed results were subsequently drawn proposals for action and opportunities for effective intervention for teaching practice in a particular elementary school. The results also confirmed the experience, concerns and disagreements in view of the reality of teaching in challenging behaviour of pupils. By form of pedagogical colloquium were presented on draft measures and recommendations for further teaching experience at a particular school.

Key words: pupil, behaviour, behaviour assessment, discipline, corrective measures, questionnaire.

1 Kontext a cíle výzkumu

Výchovná opatření na podporu kázně jsou nezbytným nástrojem řešení problémového chování a disciplíny žáků ve školní praxi. V průběhu posledního století vznikly nejrůznější prostředky, metody a strategie jak zvládat nekázeň žáků zejména v základní škole. V současné praxi základních i středních škol má ředitel školy a třídní učitel k dispozici dvě formy výchovných opatření:

- pochvaly nebo jiná ocenění
- kázeňská opatření.

Ministerstvo školství stanovuje prováděcím právním předpisem[1] druhy dalších kázeňských opatření i podmínky pro udělování a ukládání těchto kázeňských opatření a pochval nebo jiných ocenění (za mimořádný projev lidskosti, občanské nebo školní iniciativy, záslužný nebo statečný čin nebo za mimořádně úspěšnou práci). Pravidla pro udělování pochval a jiných ocenění i ukládání napomenutí a důtek jsou vždy součástí školního řádu.

Při porušení povinností stanovených školním řádem lze podle závažnosti tohoto porušení žákovi uložit tato kázeňská opatření – napomenutí třídního učitele, důtku třídního učitele a důtku ředitele školy,[2] která však nemají pro žáka právní důsledky.[3] Při hodnocení (klasifikaci) chování se přihlíží k věku, morální a rozumové vyspělosti žáka. V případě zastavení násilí (například v podobě šikanování žáků) má škola k dispozici vůči agresorům i mimořádná nápravná opatření – snížení známky z chování, převedení žáka do jiné třídy (školy), doporučení rodičům k dobrovolnému umístění dítěte do pobytového oddělení střediska výchovné péče nebo diagnostického ústavu.[4]

V současné době se objevují názory, podle kterých by některé klasické metody řešení kázně, jako například tresty, popřípadě i vnější odměny, měly být z výchovy odstraněny. Chování člověka se však utváří jak na základě pozitivních, tak na základě negativních zkušeností, zhruba stejnou měrou, a to pod vlivem povzbuzujících i odrazujících faktorů (Bendl, 2011a).

Kritériem pro hodnocení (a klasifikaci) chování žáků základní školy je dodržování pravidel chování, která jsou obsažena ve školním řádu školy, resp. ve vnitřním řádu školského zařízení, a to během klasifikačního období (pololetí). Školní řád, obsahující psaná uznávaná interní pravidla školy jako vzdělávací instituce, je pro žáka závaznou právní normou,[5] tedy vyjádřením toho, co je vyžadováno, popř. vymáháno pod hrozbou udělení sankce. Z hlediska teorie práva obsahuje text školního řádu dvě důležité složky (Knapp, 1995):[6]

- dispozice: konkrétní vyjádření příkazu, zákazu, dovolení a nároku (práva):
    - Žák je povinen … (příkaz)
    - Žák má právo na … (nárok)

[1] Více § 17 vyhlášky č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, v platném znění.

[2] Dle § 17 odst. 3 vyhlášky č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, v platném znění.

[3] Viz § 31 odst. 1 zákona č. 561/2004 Sb., školský zákon, v platném znění.

[4] Více Metodický pokyn MŠMT ČR k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních, č.j. 22 294/2013-1. Věstník MŠMT ČR, roč. 69, č. 8, str. 2 – 18.

[5] Za základní zdroj právních norem je považován zákon č. 200/1990 Sb., přestupkový zákon, a zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákon.

[6] Právní norma zpravidla obsahuje tři navazující složky (části): *hypotézy*, *dispozice a sankce*.

  - Žák nesmí svévolně opustit budovu v průběhu vyučování … (zákaz)
  - Žák smí používat mobilní telefon s dovolením učitele … (dovolení)

- sankce: vyjádření stanovující újmu (postih) za porušení právních povinností, a to dle závažnosti tohoto porušení:
  - napomenutí třídního učitele
  - důtka třídního učitele
  - důtka ředitele školy
  - snížená známka z chování

Kázeňská opatření ve školní praxi nestanovují na rozdíl od trestu konkrétní újmu, ale mají cíl (charakter, aspekt):

- preventivní: předcházení rizikovému chování žáků ve škole a vzniku sociálně-patologických jevů7
- nepřímého donucení, aby se obdobná situace již neopakovala (pokárání, psychické zastrašení, psychický nátlak)
- výchovný: „nastartování“ žáka pro spolupráci při plnění školních povinností
- ochranný: zastavení násilí agresorů, predelikventní ochrana žákovského kolektivu (skupiny)
- terapeutický (nápravný): odstranění stresu v kolektivu třídy
- sociální: resocializace a reedukace „nezbedníků“
- vzdělávací: optimalizace a koordinace procesu výchovy včetně navrhování cílených opatření, nových metod a strategií celkového rozvoje osobnosti žáka (dítěte), vytváření preventivních programů, vzdělávacích a koncepčních dokumentů
- aplikační: uplatňování nových výchovných metod a strategií ve školním prostředí
- diagnostický: vyhledávání (monitoring) a zjišťování potřeb žáků, odhalování (screening) rizikového chování (sociálně-patologických jevů) ve školním prostředí
- konzultační: práce s rodiči a žákem při řešení chování
- kooperační: stanovování cílených postupů ve spolupráci s pediatry, neurology, psychiatry, psychology, pracovníky péče sociálně-právní ochrany dětí, …
- evaluační: hodnocení výsledků primární prevence, hodnocení kázně jednotlivců nebo skupin žáků, hodnocení účinnosti výchovných opatření apod.

Žáci základní školy jsou v průběhu školní docházky hodnoceni v jednotlivých předmětech, které vychází z posouzení míry dosažení výstupů pro jednotlivé předměty školního vzdělávacího programu (ŠVP). V průběhu školní docházky je rovněž posuzováno plnění povinností stanovených školním řádem – hodnocení chování, jejichž porušení je hodnoceno uložením výchovného opatření. V každé základní škole jsou žáci, kteří se stávají na uložení výchovného opatření rezistentní a hodnocení chování se projeví – v tom nejhorším důsledku – na vysvědčení sníženou známkou z chování. V ojedinělých a mimořádných případech jejich poruchové chování řeší odbor sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) nebo Policie ČR. Na základě této skutečnosti vznikla myšlenka hledat možné příčiny odolnosti na kázeňská opatření, kdy u žáka nenastane očekávané zlepšení v chování a plnění školních povinností, např. již uložením důtky třídního učitele, což je nejnižší stupeň kázeňského opatření na základní škole.

[7] Primární prevence rizikového chování dětí a mládeže v základní škole je obsažena v Minimálním preventivním programu, který je součástí školního vzdělávacího programu. Více dokument *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních*. MŠMT, č.j. 21 291/2010-28.

Chování žáka ovlivňují vnější i vnitřní vlivy, jak v prostředí školy, tak i v rodině. Tyto vlivy určují žádoucí i nežádoucí chování žáka ve školním prostředí, a to zejména ve vyučování a v době přestávek. Cílem výzkumu bylo zjistit příčiny rezistence (odolnosti) žáků 2. stupně základní školy na výchovná (kázeňská) opatření. Na základě procentuálního vyhodnocení otázek dotazníku více než stovky žáků 2. stupně bylo tak možné stanovit jasnější představu o vlivu kázeňských opatření na další chování žáka konkrétní školy. Pro pedagogickou praxi je navíc velmi důležitá konfrontace názorů žáků s názory pedagogického sboru, proto byl stejný dotazník vyhodnocen kolektivem 20 pedagogických pracovníků. Analýza a interpretace výsledků dotazníku vedla k bohaté řízené diskuzi v rámci pedagogického kolokvia a následně k přijetí změn v udělování kázeňských opatření.

K získání informací o klimatu třídy a třídním kolektivu základních škol není potřeba používat sofistikované diagnostické metody z oblasti psychologie, velmi často stačí právě dotazníková metoda zjišťující většinový názor zájmové skupiny vyjádřený v procentech.

2 Teoretická východiska

Výchovné opatření je nezbytné používat s ohledem na individualitu žáka, jeho věk a situaci, ve které se nachází, a se zřetelem k okolnostem, za kterých došlo k nekázni. Kázeňské prostředky je nutno pružně kombinovat, aby se jejich účinek nerušil, nýbrž zvyšoval (Bendl, 2011b). Každé dítě se musí učit brát na vědomí nespokojenost rodičů nebo učitelů plynoucí z jeho chyb a poklesků, stejně jako spokojenost s dosaženými úspěchy.

V pedagogické praxi se často setkáváme s problémem odolnosti (rezistence) žáků na již udělená výchovná opatření. Učitel většinou předpokládá, že žák se po intervenci rodičů ve věci nápravy chování zlepší a jeho chování se citelně změní k lepšímu. Bohužel opak je pravdou. Poměrně vysoké procento žáků se dopouští i nadále (opakovaně) kázeňských prohřešků a jejich chování je v rámci vyučovací hodiny, v době přestávek nebo i na akcích mimo budovu školy nežádoucí. V tomto okamžiku je nezbytné se ptát na příčiny takového chování. Podle Plevové (2012) má chování každého člověka vždy svoje zjistitelné příčiny. Pokud je umíme určit a pojmenovat, máme naději na zlepšení chování takového člověka – žáka.

Každé dítě se po čase stává rezistentní na jakýkoliv neefektivní výchovný počin ze strany vychovávajícího. To platí v rodině, ve škole i ve skupině (partě). Vzhledem k tomu, že člověk má velmi složitou strukturu své osobnosti, která se projevuje navenek svým unikátním chováním a jednáním, není možné stanovit žádný univerzální postup na řešení problémových situací. Podle stupně závažnosti situace je ve školské praxi vhodné řešit konkrétní situaci některým z níže uvedených způsobů, kdy je třeba nejdříve zjistit pohovorem příčinu problému a následně zvolit odpovídající intervenci:

- pohovor třídního učitele s žákem
- individuální pohovor výchovného poradce nebo školního metodika prevence s žákem
- pohovor vedení školy (výchovné komise) s žákem
- návštěva odborného pracoviště (poradenské centrum, psycholog[8], psychiatr)

U závažnějších případů je vždy potřebná přítomnost alespoň jednoho z rodičů, popřípadě pracovníka odboru sociálně právní ochrany dětí (OSPODu). Pokud chování žáka překračuje

[8] Jen zanedbatelné procento základních škol má možnost využít služeb školního psychologa sídlícího přímo v budově školy.

legislativní rámec – chování žáka má povahu přestupku nebo trestného činu – je povinností školy ohlásit takovéto jednání přímo Policii ČR.

V prostředí školy (mateřské, základní, střední) je každý pedagog, vychovatel, instruktor vystaven nutnosti hledání možností řešení nežádoucího chování žáka nebo skupiny žáků. Každá situace je jedinečná, proto i nalezení řešení může být pro daný případ unikátní (originální). Rozkaz (příkaz, zvolání, pokyn) „*Ticho!*“ je jedním z nejfrekventovanějších školních pokynů v rámci řešení výchovné (kázeňské) situace, avšak neobsahuje složku motivační, je pouze prostředkem donucovacím. Pokud si učitel vynucuje žádoucí chování žáků ve vyučování pouze plněním tohoto příkazu, lze předpokládat, že jeho výuka je zcela nezajímavá, učitel vzdělávací proces nezvládá (z mnoha důvodů) a žáci zlobí. A argument, že se děti mají učit i to, co je nezajímá, je scestný, což je doloženo několika nezávislými pedagogickými výzkumy (Nováčková, 2013).

Chceme-li tedy změnit žáky, kteří jsou odolní na běžná školní výchovná opatření, musíme hledat nové a další způsoby, které žáky motivují a zaujmou natolik, že nemají čas zlobit. Tradiční pojetí kázně totiž nedbá na potřeby dětí, vyhovuje pouze učiteli a jeho úkolu „naučit, co určují osnovy“. Jejím základem je tedy direktivní podřízení se dítěte. Jiné pojetí kázně a tudíž žádoucího chování vychází z potřeb dětí. Základem této kázně je dodržování pravidel nikoliv jen směrem k učiteli, ale i mezi dětmi navzájem. Tato kázeň má mnohem větší význam pro život, protože učí soužití, nikoliv pouhému podřizování se. Základem výchovného konceptu je jednoduché pravidlo, že *moje svoboda končí tam, kde začíná omezovat svobodu druhého* (Nováčková, 2013).

Dalším možným řešením nevhodného chování žáků v současné základní škole je aplikace známého pravidla J. A. Komenského: „Co slyšíš, zapomeneš, co vidíš, budeš si pamatovat, co budeš dělat, to budeš umět.“ Podle Nováčkové (2013, s. 16) „…dovolte být svým žákům spolutvůrci svého vyučování. Děti jsou v podstatě realisté, nebudou navrhovat věci, které se příčí zdravému rozumu. Rovněž není pravda, že by děti nechtěly nic dělat. Děti jsou vždy připraveny dělat zajímavé věci.“ Spolupráce na výuce je vysoce efektivní metoda, jak učit zodpovědnosti, a to můžeme pouze tehdy, když poskytneme žákům možnost výběru a spoluúčast na důležitých věcech, které ovlivňují jejich každodenní život ve škole. Žák, který pracuje se zaujetím, je tedy motivován a většinou nezlobí. (Vališová, Kasíková, 2007)

3 Metodologie výzkumu

Cílem dotazníkového šetření (akčního výzkumu) bylo zjistit, jak sami žáci vidí problematiku opakovaného nevhodného chování spolužáků ve škole v konfrontaci s názory jejich učitelů. Ze zjištěných výsledků bylo možné následně vyvodit návrhy cílených a funkčních výchovných opatření a možnosti intervence pro pedagogickou praxi na konkrétní škole, neboť pedagogická (výchovná) práce učitele se jednoznačně promítá do chování jednotlivých žáků i kolektivu třídy a odráží se na klimatu třídy i celé školy.

Pro dotazníkové šetření problematiky rezistence chování žáků na základní škole byl zvolen dotazník s výběrem možné odpovědi – tzv. polytomické položky s výběrem ze 4 odpovědí, zjišťující mínění, postoje a motivy žáků i pedagogů (Chráska, 2007).

Dotazník byl sestaven ve spolupráci s ředitelem školy (26 let pedagogické praxe na 2. stupni ZŠ), který má dlouholeté zkušenosti s tvorbou, administrací, zpracováním a interpretací dotazníkových šetření.[9]

4 Vyhodnocení dotazníku

Dotazníkového šetření, zjišťujícího příčiny rezistence problémového chování žáků základní školy, se účastnilo všech 108 žáků 2. stupně (žáci 6. – 9. ročníku) vesnické základní školy, z toho 54 chlapců a 54 dívek. Pro názorové srovnání byl stejný dotazník předložen 20 učitelům pedagogického sboru školy, v němž bylo zastoupeno 18 žen a 2 muži. V další části jsou jednotlivě uvedeny otázky dotazníku včetně procentuálního zastoupení odpovědí všech respondentů – zvláště žáků a pedagogů. Ke každé otázce je následně uveden krátký komentář, vyjadřující základní interpretaci výsledků dotazníkového šetření v konfrontaci s pedagogickou praxí na základě *pedagogického kolokvia*, popřípadě i odbornou literaturou (pedagogickým výzkumem).

Tabulka 1
Výsledky hodnocení otázky č. 1

Nejčastější příčinou poruchového chování žáka ve vyučování na naší škole je:	Počet odpovědí v %	
	Žáci	**Učitelé**
a) nezájem o učivo nebo vyučovaný předmět	**49,2**	30,0
b) neoblíbenost učitele	19,4	0,0
c) nějaký vnitřní problém žáka	19,4	**70,0**
d) projev nesouhlasu (= vědomý i nevědomý vzdor)	12,0	0,0

Odpovědi ukazují na podstatný a dlouhodobý problém současné školy – pokud žáka učivo nezajímá, dává to očividně najevo svým chováním. Učitel si však často myslí, že žák má nějaký vnitřní problém. Je tedy evidentní, že jednou z možností řešení poruchového chování žáka ve vyučování je otázka efektivní **motivace**.

[9] Původní dotazník obsahuje celkem 20 otázek; jeho komplexní vyhodnocení bylo provedeno v rámci závěrečné práce spoluautorky textu Ing. Kateřiny Uhlíkové k získání odborné kvalifikace pro přímou pedagogickou činnost.

Tabulka 2
Výsledky hodnocení otázky č. 2

Nejčastější příčinou poruchového chování žáka v době přestávky na naší škole je:		Počet odpovědí v %	
		Žáci	**Učitelé**
a)	že se cítí mizerně a k ničemu - má nějaký vnitřní problém	9,3	5,0
b)	uvolnění se po vyučovací hodině → žák právě zažil „stresující“ hodinu	13,9	30,0
c)	zviditelnění se, sebeprosazení se	**46,4**	**45,0**
d)	útěk z nudy → škola ho prostě nebaví, cítí se nespokojený	30,6	20,0

V každé třídě jsou často určití žáci, kteří akceptují průběh výuky a respektují učitele, ale v době přestávky své chování natolik uvolní právě z touhy prosadit se a zviditelnit se, což prokazuje i shoda v odpovědích obou skupin respondentů.

Tabulka 3
Výsledky hodnocení otázky č. 3

Problémový žák na 2. stupni nerespektuje jednotlivá ustanovení školního řádu, protože:		Počet odpovědí v %	
		Žáci	**Učitelé**
a)	jde do puberty nebo právě je v pubertě - můžou za to hormony	**36,1**	5,0
b)	vědomě neuznává zákazy a příkazy dané školním řádem	9,3	15,0
c)	své chování „nijak zvlášť neřeší“	19,4	30,0
d)	rád provokuje (vytáčí) své okolí – učitele, spolužáky, rodiče	35,2	**50,0**

Výsledky, které jsou zaznamenány v otázce č. 3, potvrzují výzkumná šetření, které prokazují, že málokterý žák „rád“ provokuje učitele. Chování problémových žáků jsou ve skutečnosti otázkou vývojové psychologie, zvláště, pokud je problém v chování patologickou záležitostí – žák má diagnostikovánu poruchu chování.

Tabulka 4
Výsledky hodnocení otázky č. 4

Problémový žák často (opakovaně) nerespektuje učitele, protože:		Počet odpovědí v %	
		Žáci	**Učitelé**
a)	nevidí na svém chování nic špatného	26,9	**40,0**
b)	nemá důvod cokoliv na svém chování měnit	21,3	20,0
c)	si učitele neváží	18,5	5,0
d)	se chce učiteli vzepřít, aby tím obhájil svoji pozici ve třídě	**33,3**	35,0

Problémový žák většinou své opakované nevhodné chování vnitřně neřeší, neboť se cítí být „zaškatulkovaný“, a ať se snaží, jak chce, nemá to pozitivní efekt na jeho možné zlepšení. Proto se chce většinou učiteli vzepřít v případě, že je „opět a zase“ bezdůvodně obviněn z činnosti, kterou neudělal.

Tabulka 5
Výsledky hodnocení otázky č. 5

Největší vliv na chování žáka ve škole má:	Počet odpovědí v %	
	Žáci	**Učitelé**
a) kolektiv třídy	39,8	15,0
b) učitel	10,2	5,0
c) rodiče	7,4	10,0
d) žák sám (to, jak je vychovaný)	**42,6**	**70,0**

Z výsledků je evidentní, že za chování žáka ve škole je odpovědný on sám, i když z výsledků šetření vyplývá, že chování žáka je významně ovlivněno kolektivem třídy. Tuto skutečnost potvrzuje známá zkušenost, že žák, pokud je sám s pedagogem, má zcela jiné chování a vystupování, než před kolektivem třídy nebo dokonce před rodiči.

Tabulka 6
Výsledky hodnocení otázky č. 6

Kdo (Co) je nejdůležitější pro řešení kázeňských problémů ve třídě?	Počet odpovědí v %	
	Žáci	**Učitelé**
a) kvalita školního řádu	7,4	0,0
b) kvalita učitele	**51,9**	30,0
c) ředitel školy	9,3	0,0
d) spolupráce rodičů se školou	31,5	**70,0**

V této otázce vzniká očividný nesoulad posouzení vlivů na řešení kázeňských problémů ve škole. Odborná literatura uvádí, že za chováním žáka a úspěšností řešení kázeňských problémů stojí především učitel.[10] Naproti tomu pedagogický sbor vidí úspěšnost řešení problémů se žákem především ve spolupráci s rodiči.

[10] viz Bendl (2001)

Tabulka 7
Výsledky hodnocení otázky č. 7

Problémové a nežádoucí chování žáků ve třídě lze nejrychleji řešit:	Počet odpovědí v %	
	Žáci	**Učitelé**
a) fyzickým trestem	18,5	10,0
b) výchovným opatřením → poznámkou, důtkou třídního učitele apod.	36,1	35,0
c) křikem	3,7	0,0
d) důraznou domluvou	**41,7**	**55,0**

Důrazná domluva je v dané situaci nejrychlejší způsob řešení nežádoucího chování žáka ve třídě nebo i mimo ni, i když pokud je vedena bez pedagogické zkušenosti a s emotivním zabarvením, nemá žádný efekt. Způsob vedení domluvy (diskuze, konfrontace) se žákem je důležitým prvkem, který vychází především z osobnosti a zkušenosti (pedagogické praxe) učitele. Shoda názorů respondentů je příhodná.

Tabulka 8
Výsledky hodnocení otázky č. 8

Má osobnost učitele vliv na celkové chování třídy během vyučovací hodiny?	Počet odpovědí v %	
	Žáci	**Učitelé**
a) určitě ano	**57,4**	**75,0**
b) myslím, že ano	32,4	25,0
c) ani ne	6,5	0,0
d) určitě ne	3,7	0,0

Tato otázka navazuje na otázku č. 7 a jednoznačně potvrzuje ve shodě respondentů požadavek pedagogické praxe – osobnost učitele má jednoznačný vliv na celkové chování třídy během vyučovací hodiny.

Tabulka 9
Výsledky hodnocení otázky č. 9

Kdo (Co) nejvíce ovlivňuje v současnosti tvoje chování ve škole?	Počet odpovědí v %	
	Žáci	**Učitelé**
a) školní řád	4,6	5,0
b) moje vychování dané rodiči	**51,9**	**70,0**
c) osobnost učitele	21,3	10,0
d) spolužáci	22,2	15,0

Významný počet pedagogicko-psychologických výzkumů potvrdil, že „chování žáka ve škole je věrným obrazem rodiny žáka – dítě je velmi často věrnou kopií svých rodičů“. Rodiče, jakožto nejbližší a nejvlivnější výchovní činitelé dítěte, vtiskli v průběhu dětství dítěti vzorec chování, a vědomě i nevědomě se mu stali vzorem chování (Vališová, Kasíková, 2007).

Tabulka 10
Výsledky hodnocení otázky č. 10

To, jak se žije v rodině, má vliv na chování žáka ve škole?	Počet odpovědí v %	
	Žáci	**Učitelé**
a) určitě ano	**48,2**	**80,0**
b) myslím, že ano	40,7	20,0
c) ani ne	8,3	0,0
d) určitě ne	2,8	0,0

Výsledky potvrzují očekávaný výstup otázky – to, jak se žije v rodině, má zjevný a nepopiratelný vliv na chování žáka ve škole. Je-li dítě problematické, žije nebo je vychováno v problematické rodině.

Tabulka 11
Výsledky hodnocení otázky č. 11

Umí se učitelé naší školy vcítit do chování žáka, aby tak pochopili příčiny jeho chování?	Počet odpovědí v %	
	Žáci	**Učitelé**
a) určitě ano	11,1	15,0
b) myslím, že ano	33,3	**80,0**
c) ani ne	**41,7**	5,0
d) určitě ne	13,9	0,0

Otázka zaměřená na přítomnost empatie u učitele přináší již několikrát potvrzenou zkušenost z praxe psychologů: „Žák si myslí, že mu učitel nerozumí – Učitel je přesvědčen, že žákovy problémy s chováním určitě chápe. To je ale bohužel častý omyl.“ (Vágnerová, 2005). Málokterý pedagog v průběhu pedagogické praxe je ochoten cíleně a nácvikem rozvíjet schopnost vciťovat se do pocitů a jednání žáků. Empatie je součástí emoční inteligence a jako dovednost zacházet s emocemi druhých je třeba ji trénovat pod dohledem zkušeného lektora z oboru psychologie. Statistiky však dokládají minimální účast pedagogických pracovníků na takovýchto vzdělávacích aktivitách. (Gillernová, 2012)

Tabulka 12
Výsledky hodnocení otázky č. 12

Lze některé žáky označit za budoucí „kriminálníky – recidivisty“?	Počet odpovědí v %	
	Žáci	**Učitelé**
a) určitě ano	25,0	25,0
b) myslím, že ano	29,6	**50,0**
c) ani ne	**31,5**	25,0
d) určitě ne	13,9	0,0

Otázka souvisí s problematikou predelikvence chování jedince, kdy problémové chování žáka z rizikové skupiny přerůstá v trestní činnost, a to již na základní škole, kam patří útěky

z domova, záškoláctví, agresivní napadání spolužáků apod. Pedagogická praxe i v tomto případě potvrzuje vysokou hodnotu pozitivní korelace mezi vysoce problémovým žákem základní školy a jeho (opakovanou) delikvencí v období adolescence, případně i v dospělosti. Odpovědi žáků jsou zde nejednoznačné, kdežto „učitelé v tom mají jasno“.

5 Výsledky a závěry

Výsledky dotazníkového šetření **potvrdily** a z jednotlivých odpovědí žáků a pedagogů jednoznačně vyplývá, že:

- nezájem o učivo nebo vyučovaný předmět je velmi častou příčinou (opakovaného) nevhodného chování žáků
- pokud žák zlobí v době přestávky, chce se svým (nešikovným) způsobem zviditelnit
- existuje vliv kolektivu třídy na chování žáka ve třídě před tímto kolektivem z důvodu obhájení si své pozice
- problémový žák nevidí na svém nežádoucím chování většinou nic špatného
- výchovná opatření na konkrétní základní škole jsou dostatečná
- nežádoucí chování žáka lze nejrychleji řešit důraznou domluvou a její účinnost závisí na osobnosti a pedagogickém mistrovství (zkušenostech) učitele
- žáci problémoví ve škole jsou často problémoví i mimo školu
- chování žáka ve škole je obrazem rodiny žáka a výsledkem vychování daném rodiči (to, jak se žije v rodině, má zjevný vliv na chování žáka ve škole)
- je nutné žákům vymezit jasné a pevné hranice chování ve škole
- učitelé disponují nízkou empatií vcítit se do chování žáků.

Výsledky dotazníkového šetření **neprokázaly**:

- očekávání, že nejčastější příčinou problémového chování ve vyučování je nějaký vnitřní problém žáka, neoblíbenost učitele či vzdor
- očekávání, že žák „rád“ provokuje učitele, i když si to myslí většina pedagogického sboru
- předpoklad, že výchovná opatření typu „poznámka, důtka, snížená známka z chování“ jsou přežitkem v současné škole
- všeobecně přijímaný názor veřejnosti na nedostatečnou výchovu v rodinách
- nefunkčnost systému řešení problémů v konkrétní základní škole, což bývá častou příčinou rezistence a recidivy poruchového chování žáků
- jednoznačnou souvislost mezi problémovým žákem a jeho budoucí delikvencí.

Výsledky dotazníkového šetření tak prokázaly a potvrdily zkušenosti, obavy i neshody v pohledu na pedagogickou realitu v oblasti problémového chování žáků a jejich možných příčin. Z uvedených výsledků žáků i pedagogů a ve shodě s odbornou pedagogickou literaturou jednoznačně vyplývají návrhy následujících opatření a doporučení pro pedagogickou praxi, týkající se především pedagogů a rodičů, ale i samotných žáků:

- Pedagogové by se měli více zaměřit na motivaci žáků v oblasti výchovy i vzdělávání v souladu s poznatky pedagogické psychologie.
- Pedagogové by měli více spolupracovat na rozvoji osobnosti jednotlivých žáků, své zkušenosti zavádět do tzv. portfolia žáka (osobnostní profil žáka).

- Pedagogové (výchovná komise, vedení školy, školní metodik prevence) by měli více komunikovat s rodiči problémových žáků s ohledem na jednotu pedagogicko-psychologické intervence.
- Vedení školy by mělo intenzivně sledovat v rámci hospitační činnosti osobnost učitele a jeho komunikaci se žáky.
- Vedení školy by mělo posílit účast pedagogů na seminářích, workshopech a kurzech z oblasti praktické a užité psychologie z důvodu posílení psychologických dovedností (kompetencí) práce se žáky.
- Vedení školy by mělo zajistit pro rodiče žáků odborné přednášky z oblasti psychologie a pedagogiky se zaměřením na postupy a metody řešení sociálně-patologických jevů, tedy rizikové chování žáků.
- Rodiče (zvláště problémových žáků) by měli být cíleně proškolováni (instruováni) a dostatečně informováni pracovníky odboru sociálně-právní ochrany dětí, pracovníky poradenských zařízení, specialisty Policie ČR na kriminalitu mládeže, členy vedení školy v konkrétních postupech a metodách řešení rizikového chování dětí školního věku.
- Žáci by měli být přítomni každému setkání rodičů a školy (pedagogů), pokud se projednává jejich chování a vzdělávání.
- Žáci by měli být vedeni k osobní odpovědnosti za porušování pravidel chování ve škole.

Literatura

Bendl, S. (2001). *Školní kázeň – metody a strategie.* Praha: ISV.

Bendl, S. (2011a). *Kázeňské problémy ve škole*. Praha: Triton.

Bendl, S. (2011b). *Školní kázeň v teorii a praxi*. Praha: Triton.

Čapek, R. (2008). *Odměny a tresty ve školní praxi*. Praha: Grada.

Gillernová, I. a kol. (2012).*Sociální dovednosti ve škole.* Praha: Grada.

Harvánek, J. a kol. (1998). *Teorie práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita.

Chráska, M. (2007). *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada.

Knapp, V. (1995). *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck.

Nováčková, J. (2013). Kázeň ve škole. *Prevence*, *10*(10), 15-16.

Plevová, I. (2007). *Kauzální atribuce aneb Jak pátráme po příčinách životních událostí*. Olomouc: Hanex.

Uhlíková, K. (2014). *Příčiny rezistence žáků 2. stupně ZŠ na výchovná opatření*. Závěrečný projekt k získání odborné kvalifikace pro přímou pedagogickou činnost. Kunovice: Evropský polytechnický institut. (Vedoucí práce: Mgr. Miluše Blahová. 65 s.)

Vágnerová, M. (2005). *Školní poradenská psychologie pro pedagogy.* Praha: Karolinum.

Vališová, A., Kasíková, H. a kol. (2007). *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada.

Vaníčková, E. (2004). *Tělesné tresty dětí. Definice-popis-následky*. Praha: Grada.

Kontakt

Mgr. Bc. Josef Hanák

Ing. Kateřina Uhlíková

ZŠ a MŠ Ratíškovice
Vítězná 701
696 02 Ratíškovice

e-mail: Joe.Hanak@tiscali.cz